

DE MAN DIE EEN KIP WAS

## Colofon

ISBN: 978 94 6365 397 8

1e druk 2021

© 2021, Frits Criens

Exemplaren zijn te bestellen via de boekhandel  
of rechtstreeks bij de uitgeverij:

Uitgeverij Elikser

Ossekop 4

8911 LE Leeuwarden

[www.elikser.nl](http://www.elikser.nl)

Vormgeving binnenwerk en omslag: Evelien Veenstra  
Beeld voorkant: Lifesaver-fontein, Niki de Saint Phalle,  
Duisburg (Pixabay)

Niets uit deze uitgave mag worden verveelvoudigd, opgeslagen in een geautomatiseerd gegevensbestand en/of openbaar gemaakt door middel van druk, fotokopie, microfilm of op wat voor wijze dan ook, zonder voorafgaande schriftelijke toestemming van de auteur en de uitgeverij.

This book may not be reproduced by print, photoprint, microfilm or any other means, without written permission from the author and the publisher.

DE MAN  
DIE EEN KIP WAS

ROMAN

Frits Criens





Motto

Het verlangen naar eenzaamheid is dikwijls een vorm van  
hoogmoed.

*C. Buddingh'*



# PROLOOG

‘Is er iets wat u graag zou willen overdoen van uw leven, mijnheer Henne?’

‘Waarom wilt u dat weten, mevrouw Smekens?’

‘Ik ben uw psychiater.’

‘Mijn geboorte. Die zou ik willen overdoen.’

‘Waarom uw geboorte?’

‘Moeder is meer dan drie dagen door een hel gegaan voor ze letterlijk en figuurlijk van me was verlost.’

‘Voelt u zich schuldig aan die moeilijke bevalling?’

‘Nee, schuldig niet, al zou ik haar die martelgang graag hebben bespaard.’

‘Waren er bijzondere complicaties?’

‘Ik zat vast voor de uitgang. Moeders huisarts was die week afwezig, de vroedvrouw stond er alleen voor. Ze was radeloos en putte haar arsenaal aan huismiddeltjes uit om de bevalling te stimuleren. De natte, hete doeken op moeders buik, de melk met haarlemmerolie die ze moest drinken en waarmee ook haar buik en voeten werden gemasseerd, ze hielpen allemaal niet. Ten einde raad riep de vroedvrouw de hulp in van een militaire arts uit de Ernst Casimirkazerne in Roermond die de dokter verving. Hem lukte het om moeder van mij te verlossen.’

‘En u? Hoe had u de geboorte doorstaan? Was uw hoofdje misvormd, had u iets gebroken, een arm of schouder?’

‘Niet dat ik weet. De details over de bevalling hield moeder

voor zich. Het zal voor mij geen pretje zijn geweest in een pik-donkere buik gevangen te zitten. Misschien was ik paniekerig en angstig. Als dat zo is, weet ik er gelukkig niks meer van. Dus ...'

'Ik heb een voorstel, mijnheer Henne. Uiteraard heb ik notities gemaakt van al onze gesprekken. In telegramstijl. Wat zou u ervan vinden om uw verhalen zelf op te schrijven? In uitgewerkte vorm.'

'Een soort autobiografie, bedoelt u?'

'Wat vindt u van dat idee?'

'Ik heb altijd al een boek willen schrijven. Nu er zelfs een verzoek ligt, is er geen smoes meer om die uitdaging langer uit te stellen.'

'Fijn dat u zo positief reageert, mijnheer Henne. Ik heb er het volste vertrouwen in dat het gaat lukken.'

'Dat weet ik wel zeker, mevrouw Smekens. Een titel heb ik al.'

'Die is nog geheim, neem ik aan?'

'Nee, hoor. U had hem zelf kunnen bedenken. *De man die een kip was.*'



# DAG 1



# DWANGKRACHT

**VEEL BEWIJZERDE WEGEN NAAR ROME ZIJN DOODLOPEND.**  
Vraag mijn vijanden of Egidius Henne een moordenaar is en ze zullen antwoorden dat de coronakolder u te pakken heeft. Ik ben zachtmoedig en oprecht van aard. Gewelddadigheid zit niet in mijn karakter. Toch heb ik een man gedood. Met een mes. Er zat geen opzet achter het incident in mijn tuin. Het was ook geen impulsieve daad, niets van dat alles. Het slachtoffer en ik zijn de dupe van een miskend fenomeen: de dwangkracht van voorwerpen of lichaamsdelen. Die is onontkoombaar. Een asbak kan u iets laten doen wat u niet wilt, net zo goed als een springtouw of een plastic draagtas. Of een arm en keukenmes.

Wie me niet gelooft, raad ik aan het beklemmende verhaal *De binocle* van Louis Couperus te lezen. Tijdens een voorstelling van Richard Wagners *Die Walküre* in de Semperoper van Dresden slingert een journalist, gedreven door een onbeheersbare aandrang, zijn toneelkijker de zaal in. Hij raakt het hoofd van een toeschouwer die naast de man met kale kop zit op wie de aanval was gericht.

De eerste keer dat ik door dwangkracht werd overvallen, was op een kille zondagmiddag. Het was voorjaar 1968, een paar maanden voor de Parijse studentenrevolte die me om andere redenen is bijgebleven. Er stond een gure wind op de noordgevel van het huis. De kou drong door kieren en reten langs het kleine raam naar binnen. Ik zat ingepakt in een deken aan

mijn werktafel. Mijn kamertje was onverwarmd, toch zat ik liever daar dan beneden bij moeder. Ze keek de hele middag Duitse tv-zenders. Beierse bergdorpen, weidse almen en vrolijke *Mädels* waren aan mij niet besteed. Ze vroeg wel eens met bitterheid in haar stem of ik me te goed achtte om naast haar op de bank te zitten, nu ik in Roermond op het Bisschoppelijk College zat, in de vierde klas van hbs-A. Mijn ontkenning voelde als een leugen. Of ze zich verraden voelde, weet ik niet. Ik heb het nooit gevraagd, het antwoord had wel eens pijnlijk kunnen zijn. Haar voorkeur voor Duitstalige programma's droeg er zeker toe bij dat de afstand tussen ons tijdens mijn hbs-carrière een tijdlang groter werd.

Aan het begin van het schooljaar had ik het plan opgevat kunstschilder te worden. Mijn grote inspirator was Laurent Bordas, de jonge tekenleraar. Eens per week hadden we twee roosteruren achter elkaar les van hem. Hij begon altijd met een boeiend verhaal over een schilderij waar hij dia's van vertoonde. Vooral zijn meeslepende uitleg bij *De hooiwagen*, het drieluik van Jeroen Bosch, maakte diepe indruk op me. Zo wilde ik later ook schilderen: mijn binnenwereld zichtbaar maken voor anderen. Om zover te komen moest ik, volgens Laurent, eerst mijn eigen werkelijkheid ontdekken. Zelfstandig leren kijken en oordelen, de ballast overboord zetten waarmee mijn opvoeders me hadden opgezadeld. Pas als ik vrij zou zijn van alle vooroordelen, zou ik kunnen uitvinden wie ik was en wat ik als kunstenaar wilde toevoegen.

'Eder mens wordt uniek geboren,' luidde een van de mantra's van deze bevlogen leraar. 'Helaas gaat bijna iedereen na een zinloos leven als kopie van een kopie het graf in. Alleen wie zichzelf vindt, ontloopt dat noodlot.'

Laurent was de enige docent die bij de voornaam genoemd wilde worden. Andere leraren gaven daar regelmatig laatdunkend commentaar op, wat hem in mijn ogen nog sympathieker maakte. Mijn bewondering voor de tekenleraar kwam vooral door zijn bevlogenheid. Met zijn woeste baard zag hij eruit als Che Guevara, de guerrillastrijder die een jaar eerder was vermoord. In het tekenlokaal hing een portret van de Argentijn die populair was bij een deel van mijn klasgenoten. Zelf zag ik zijn revolutionaire ideeën niet zitten, al liep ik daar als aankomend kunstenaar niet mee te koop.

De tekenleraar had een vreemd gevoel voor humor. Tijdens de introductieles imiteerde hij Prins Bernhard terwijl hij zich voorstelde en heen en weer door het lokaal liep. Ik zat vooraan en bestudeerde de teksten die in het blad van mijn werktafel waren gekrast. Ineens stond hij met een houten hamer achter me, boog zich over me heen en sprak op plechtige toon, terwijl hij het stuk gereedschap omhoogstak: 'Dies iest ein sjtrafwerkzoig foor sjtoedenten die niecht aufletten.' Ik vatte het dreigement letterlijk op en dook met de handen over mijn hoofd in elkaar. Gelukkig kwam het snel daarna goed tussen hem en mij, eigenlijk bij de eerste pentekening al die ik inleverde.

Laurent zag wel wat in mijn talent en gaf me een paar kunstboeken mee naar huis met de aanbeveling vooral te letten op details en nauwkeurig in me op te nemen wat ik zag. Schilderen begint bij waarnemen, was zijn devies. Die bewuste zondagmiddag bestudeerde ik de tekeningen in een broos prentenboek met afbeeldingen van oude meesters uit de renaissance. Ergens halverwege de verzameling zette de dwangkracht haar aanval in.

Zonder aanleiding stond ik op van mijn stoel en ging voor

het raam staan. Als vanzelf begon mijn rechterarm op en neer te wieken, eerst langzaam dan sneller, met gelijkmatige bewegingen, uitgevoerd op een onhoorbare melodie. Geschrokken greep ik met de linkerhand de pols van de zwaaiende arm beet. Die liet zich niet temmen. Uit alle macht probeerde ik hem strak tegen mijn lijf aan te trekken. Vergeefs. De situatie dreigde uit te lopen op een komische worsteling tussen mijn opstandige arm en de rest van mijn lijf. Het lukte me met een uiterste krachtsinspanning het eigenzinnige lichaamsdeel tussen de benen te klemmen; met een stomp in mijn kruis wist het uit die greep te ontsnappen. Voor ik een nieuwe list kon bedenken om de heerschappij te herstellen was het circus voorbij. De voorstelling had een paar minuten geduurd en was even abrupt gestopt als ze was begonnen.

De paniek van de eerste seconden ebde snel weg. Ik was vijftien, een leeftijd waarop een gril van mijn lichaam me niet kon verontrusten. Met een gave huid gaan slapen en opstaan met een paar flinke puisten was een ongemak dat erbij hoorde. Net als bedplassen af en toe, het overslaan van mijn stem of het gloeiende blozen als ik een onverwachte beurt kreeg in de les. De nieuwe eigenzinnigheid van mijn lijf kon daar nog wel bij. Waarom zou een arm niet spontaan beginnen te wapperen als mijn piemel me op de gekste momenten van de dag zichtbaar dwars kon zitten? Doen alsof er niks aan de hand was, leek me het beste. Waarschijnlijk ging het vanzelf over. Als dat niet zo was, zou ik later wel zien wat er moest gebeuren. Tegen moeder zou ik in elk geval zwijgen over het voorval. Ze zou me elke ochtend bij het ontbijt aan het hoofd zeuren over wat ik moest doen of juist laten.

Moeder was bij de sessies met mevrouw Vankan vaak het onderwerp van gesprek. Soms had ik het idee dat de therapie om haar draaide. De psychologe kwam telkens met nieuwe vragen op de proppen. In een van de eerste bijeenkomsten had ik haar verteld dat moeder tijdens de mobilisatie was getrouwd. Dezelfde dag nog vertrok haar man om zich aan te melden voor militaire dienst. Daarna vernam ze nooit meer iets van hem. Na de bevrijding gaf ze hem op als vermist. Het Rode Kruis deed vergeefs nazoeking. Waarschijnlijk was hij als krijgsgevangene in Duitsland tewerkgesteld en bij een bombardement van de geallieerden om het leven gekomen. Of misschien was hij wel een nieuwe vrouw tegen het lijf gelopen en onder een andere naam bij haar gebleven. Hij zou niet de enige zijn, de oorlog had zoveel levens overhoopgehaald. In ons volgende gesprek kwam de psychologe omzichtig op dat verhaal terug.

‘De man van uw moeder is nooit weergekeerd uit de oorlog. U bent van 1953. Hij kan dus niet uw vader zijn. Is uw moeder een nieuwe relatie begonnen?’

‘Nee. Ze moest niks van mannen hebben.’

‘Toch heeft ze een zoon gebaard?’

‘Mijn verwekker is onbekend.’

‘Wilt u erover praten, of is dat te belastend?’

‘Ik loop er liever niet mee te koop dat moeder is verkracht.’

‘Dat begrijp ik. Toch ligt in dat feit misschien een van de sleutels waar we in onze sessies naar op zoek zijn.’

Wrevelig werd ik van het gewroet in het leven van moeder. Daar was ik niet voor in therapie. Ik wist trouwens toen nog heel weinig van moeders verleden: zij vertelde er amper over en ik vroeg er amper naar.

‘Verhalen over verkrachting zijn allemaal hetzelfde. Waarom wilt u zo graag het mijne weten?’

‘Omdat ik u misschien kan helpen.’

‘Dit is wat ik weet: op de bewuste dag ging moeder bramen plukken. Vijf kerels zijn haar waarschijnlijk gevolgd. Ze dreven haar een bos in en de jongste nam haar te grazen. De andere vier hielden haar in bedwang. Bent u nu tevreden?’

Ik stond op en ging naar het toilet. Waar was ik eigenlijk mee bezig? Wat had de verkrachting van moeder met mijn werk te maken? Mijn vertrouwen in het nut van de therapie schoot nog dieper in het rood. Na een paar minuten trok ik de wc door en ging terug naar de praktijkkamer. De psychologe keek me onderzoekend aan alsof ze van mijn gezicht wilde aflezen hoe ik eraan toe was.

‘Heeft uw moeder aangifte gedaan?’

De vraag zorgde voor nieuwe ergernis, hij was volkomen onzinnig. Dat zei ik ook met die woorden.

‘Het land was aan het opkrabbelen uit een oorlog, mevrouw Vankan. De politie had andere dingen aan het hoofd dan een onbewijsbaar verhaal te onderzoeken. Dienders namen een verkrachting nauwelijks serieus. Gingen ervan uit dat het slachtoffer haar verhaal had verzonnen. Als het toch waar was, had ze het onheil waarschijnlijk zelf uitgelokt. Wat heeft een vrouw alleen te zoeken in een bos? Dat is vragen om problemen. Dat was indertijd de reactie van de politie, mevrouw Vankan. Begrijpt u nu waarom moeder de zaak verzwegen heeft? Ze was al genoeg vernederd en had geen zin nog meer ellende over zich heen te krijgen van mensen die haar eigenlijk zouden moeten bijstaan.’

‘Uit uw woorden klinkt verbittering. Is dat de verbittering van uw moeder, een reden om mensen te wantrouwen?’



‘Wie het weet, mag het zeggen. Dit zijn de letterlijke woorden van moeder, mevrouw Vankan: “Ik was door de oorlog al gevlekt als een bonte hond, Egidius, want ik was jong, niet lelijk, niet van hier en dus bij voorbaat verdacht. Jij bent door mij verdoemd.” Bent u nu tevreden?’

Ik had me laten meeslepen in de ergernis over de therapeute en realiseerde me te laat dat ik iets had gezegd wat ik had moeten verzwijgen.

‘Die verkrachting was niet het enige?’

‘Wel het enige waarover ik wil praten.’

‘Een andere keer misschien?’

‘Ik denk het niet.’

Na die eerste aanval van dwangkracht onderwierp ik mijn arm voor de spiegel aan een nauwkeurige inspectie. Geen huiduitslag, geen misvormingen, niks aan de hand dus. Over de rode vlekken, de getuigen van mijn worsteling, hoefde ik me geen zorgen te maken. Ik nam weer plaats achter de werktafel en begon onnadenkend de openliggende bladzijde van het prentenboek om te slaan. Nog net voor ze uit mijn blikveld zou verdwijnen, viel mijn oog op de afbeelding. Had ik deze al bestudeerd? Ik kon het me niet herinneren en sloeg het blad terug.

Het werk stelde een landschapstafereel voor waarboven een Hollandse wolkenlucht hing. Op het eerste gezicht niks bijzonders. Links in de achtergrond stond een massief paleiscomplex op een lage heuvel. Verder naar voren, iets links uit het midden van de afbeelding, liep boven op een glooiing een koe te grazen. Nog verder naar voren, rechts uit het midden, trok een grotere koe de aandacht. De contouren van de bosschages

op de achtergrond wolken een eind boven haar uit. Links van haar, iets terugwijkend, lagen twee schapen te herkauwen in het gras. Het laatste levende element van de tekening was een mannenfiguur, schuin voor de linkerflank van de koe. Slechts de bovenhelft van deze persoon stond op de prent die naar hem was vernoemd, al ontdekte ik dat pas later.

De man had een wilde baard. Ik dacht dat hij gras at. Bij nadere bestudering twijfelde ik daar echter aan, al bleef die eerste vreemde waarneming hangen, ook omdat de man als een koe op handen en voeten stond en met zijn hele houding uitstraalde dat hij zich tegoed deed aan gras. Zou de graseter iets te maken hebben met het incident van daarnet? Ik verwierp de gedachte meteen als onzin. De bebaarde kop van de man riep het onbehaaglijke gevoel in me wakker dat we elkaar ooit hadden ontmoet. Als ik in reïncarnatie had gelooft, zou ik uit een vorige leven herinneringen aan hem kunnen hebben. Ik was echter te nuchter voor die onzin. Een paar dagen eerder hadden moeder en ik nog gelachen om het verhaal over een ter dood veroordeelde moordenaar in de VS. De donkere man had bekend dat hij een arts had gewurgd die er in een vorig leven met zijn vrouw vandoor zou zijn gegaan. Volgens een Duitse nieuwszender waren er in een paar zuidelijke staten hevige rellen uitgebroken vanwege het doodvonnis.

Ik onderzocht de prent met extra aandacht om aanwijzingen te vinden die de absurde voorstelling en de dwaze gedachten die ze in me opriep, konden verklaren. Deze man, als een beest tussen de beesten op handen en voeten in een weiland, ogenschijnlijk grasetend, paste niet in de verder realistische afbeelding. Ik las de titel die me niet wijzer maakte: *Nebukadnezar kruipt te midden van het vee*, door Jan Luyken, 1712.

Nebukadnezar, ik had nooit van die naam gehoord. Jan Luyken daarentegen zei me wel wat. Een paar weken eerder was deze schilder, etsen en dichter uit de laat-renaissance in de literatuurles aan de orde gekomen. Zijn naam én die van de toneelschrijver Thomas Asselyn moesten we onthouden voor het eindexamen, samen met twee van zijn titels: *Duytse lier* en *Jesus en de ziel*. Waarom had de gelovige Luyken in dit alledaagse tafereel de wereld op zijn kop gezet door een mens af te beelden als beest? Had hij Jeroen Bosch belachelijk willen maken vanwege zijn duivelse fantasieën? Ik miste de dia's met uitleg van Laurent.

Mijn ontspoorde arm had een pijnlijke spanning in mijn schouders achtergelaten. Ik werd er kriegelig van en sloeg het boek met de oude etsen dicht. De vraag wie Nebukadnezar was, liet me evenwel niet meer los. De volgende dag klampte ik in de kleine pauze Laurent Bordas aan. De tekenleraar dacht dat het ging om een figuur uit de Bijbel, al wist hij dat niet zeker. Dat viel me tegen van hem. Hij adviseerde me de leraar godsdienst uitleg te vragen. Die had pas de volgende dag tijd voor me.

Laurent Bordas had het goed. In het Oude Testament vertelt de profeet Daniël over koning Nebukadnezar uit Babylonië. Deze heidense heerser veroverde vijfhonderd jaar voor Christus zowat de halve destijds bekende wereld. Door zijn macht verloor hij de werkelijkheid uit het oog en waande zich aan God gelijk. Dat hij zich later tot de ware God bekeerde, maakte hem niet nederiger. Integendeel, hij liet een gouden beeld van zichzelf vervaardigen waarvoor elke voorbijganger moest buigen. Voor de ware God was die hoogmoed een grove vernedering. Tot twee keer toe stuurde Hij Nebukadnezar een

visionaire droom als waarschuwing. De heerser negeerde deze tekenen hooghartig. Waarom zou hij God gehoorzamen? Was hij dan niet gelijk aan Hem? Als straf benevelde de Schepper de geest van Nebukadnezar die in een dwaas veranderde en als een koe gras ging eten.

Eigenlijk had Jan Luyken met deze prent niets anders gedaan dan een Bijbels sprookje letterlijk verbeeld. Wat de prent niet vertelde maar de godsdienstleraar wel, was dat Nebukadnezar na zeven jaar zijn verstand terugkreeg en als koning in ere werd hersteld. Dat hij spijt betuigde en God, de enige ware koning, loofde en prees. De docent had het citaat uit het boek van de profeet Daniël voor me opgezocht: 'Ik, Nebukadnezar, roem, verhef en verheerlijk nu de koning van de hemel. Al zijn daden zijn juist en zijn paden recht. Wie hoogmoedig zijn, kan hij vernederen.'

Ik nam dit happy end voor kennisgeving aan om het zo snel mogelijk te vergeten, wat juist daardoor niet lukte. Een ijzersterk geheugen en de gave om gemakkelijk teksten te onthouden is niet altijd een zegen.

De prent en het verhaal van de hoogmoedige koning bleven me bezighouden, al had ik geen idee waarom. Op een avond, een week na de toeval, begon ik de afbeelding spontaan in potlood na te tekenen. Het leek niet moeilijk, al wilde het hoofd van de grasetende man niet helemaal lukken. Het was alsof mijn arm werd gestuurd en het potlood accenten liet aanbrengen die Nebukadnezars gezicht op het mijne deden lijken. Onzin natuurlijk, optisch bedrog veroorzaakt door het slechte licht met veel valse schaduwen.

Laurent Bordas bekeek het werk, gaf zonder erover te oordelen een paar technische aanwijzingen en adviseerde me de